

## Editorial

### III Congrés Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya (Sabadell 18-21 maig 2006)

Durant els dies 18 al 21 de maig s'ha celebrat a Sabadell, el III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, que ha estat organitzat per l'ACRAM juntament amb l'Ajuntament de Sabadell (a través del seu Museu d'Història). Tal i com ja us hem anat informant, a partir de les diverses circulars, el tema al voltant del qual s'ha centrat la primera i part de la segona jornades ha estat l'Arqueologia del patrimoni preindustrial d'època moderna. La resta de dies s'han presentat, com ja és habitual en els congressos organitzats per l'ACRAM, les comunicacions corresponents a les intervencions d'àmbit urbà i rural. També hi ha hagut l'apartat dels pòsters, que estaven centrats en objectes de vidre i elements relacionats amb el joc.

El nombre total d'inscrits al congrés ha estat de cent quaranta, fet que considerem un èxit important de participació, amb una assistència força destacable a les diverses sessions celebrades. Pel que fa a les comunicacions, en relació al tema de l'arqueologia preindustrial, s'han presentat catorze comunicacions; mentre que de les corresponents a intervencions d'àmbit urbà i rural, se n'han presentat un total de cent cinquanta una. Cal destacar que, per agilitzar les jornades, es va decidir limitar el nombre de comunicacions presentades (en total se n'han llegit cinquanta dues), si bé totes elles seran publicades. Els pòsters presentats han estat set, amb cinc d'aquests corresponents a temes relacionats amb el vidre i dos, relacionats amb el joc.

En relació al tema central del congrés, s'ha de destacar que s'han presentat tres ponències. La primera d'elles, presentada per Javier Helguera Quijada, girava al voltant del patrimoni preindustrial d'Espanya, i s'ha centrat especialment en elements relacionats amb la conducció i aprofitament de l'aigua. La segona de les ponències ha estat realitzada per Albert Roig, i ha consistit en una reflexió al voltant de diversos jaciments i edificis de Sabadell, on s'hi desenvoluparen activitats preindustrials. Finalment, Mercè Argemí ha presentat un estudi sobre l'evolució arquitectònica i productiva de diversos edificis situats a la zona del riu Ripoll. Aquest estudi s'emmarca en un projecte de recerca i recuperació d'aquests elements, promogut per l'Ajuntament de Sabadell.

Com a part final d'aquest tema central, s'ha dut a terme una taula rodona, on s'ha debatut al voltant de les intervencions en el patrimoni preindustrial a Catalunya. S'hi ha implicat tant les administracions, com els museus, així com també els arqueòlegs. A nivell general, en aquesta taula rodona s'ha destacat la importància de les intervencions arqueològiques en els edificis i jaciments d'aquest tipus i cronologia. També s'ha reclamat la transmissió de les dades aportades per l'arqueologia, un cop realitzada la recerca, als museus que se centren en aquesta temàtica.

En el marc de congrés s'han organitzat, des del Museu d'Història de Sabadell, dues visites. La primera d'elles, a quatre edificis de Sabadell, que han estat objecte d'intervencions i estudis arqueològics. La segona de les visites s'ha realitzat a diversos molins de la zona del riu Ripoll.

Com a conclusió general, volem destacar l'èxit a nivell general d'aquest III Congrés, tant pel que fa al nombre d'inscrits, com a la quantitat de comunicacions presentades en tots els àmbits proposats, així com també a nivell organitzatiu. Des de la junta de l'ACRAM, aquest èxit ens encoratja a seguir treballant, a curt termini, en la preparació i publicació de les Actes, així com també, en començar a treballar en la celebració de properes edicions. Considerem que el Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya que organitza l'ACRAM, ens presenta un marc únic i molt important per al contacte entre els arqueòlegs que ens dediquem professionalment a l'arqueologia d'aquests períodes. De la mateixa manera, el congrés i les seves Actes permeten conèixer i aprofitar les dades aportades per les nombroses intervencions de cronologia medieval i moderna, que es duen a terme en el nostre territori.

Finalment, volem agrair el treball realitzat, a nivell d'organització del Congrés, per part de l'Ajuntament de Sabadell i del seu Museu d'Història, així com també el treball dut a terme per les diverses persones vinculades a l'organització. També volem agrair als inscrits al congrés i als que han presentat ponències, comunicacions i pòsters, la seva resposta i confiança en la convocatòria del mateix, fet que dona sentit i importància a la seva celebració ■





Jordi Aguelo i Mas

Sovint, en diferents reunions d'arqueòlegs en que he estat, he sentit parlar de coses com ara la dignificació de la nostra professió o sobre els drets que tenim sobre la feina que realitzem, i suposo que per això em sobta que ningú del col·lectiu s'hagi fet ressò de la publicació d'un llibre editat per la Generalitat de Catalunya, escrit per en Joaquim Albareda Salvadó i en Albert García Espuche, amb el títol *11 de setembre de 1714*. Dic que ningú s'hagi fet ressò, o més aviat que, personalment, desconec que ningú n'hagi comentat res al respecte.

Aquest llibre podria ser simplement un llibre de caire institucional, i més si tenim present que es troba introduït per un escrit del molt honorable President de la Generalitat de Catalunya en Pasqual Maragall i Mira, i que va ser editat en commemoració de la Diada Nacional de Catalunya de l'any 2005. Tanmateix, aquest, té un seguit de particularitats que crec que conviden a la reflexió, que han motivat aquestes línies.

Concretament, el que em va cridar l'atenció és l'escrit signat per en Albert García Espuche, titulat "*Memòria d'una ciutat, memòria d'uns ciutadans*". Tenint present l'autor que signa aquest escrit, tenint present els fets succeïts en 1714 a la ciutat de Barcelona i les seves conseqüències, com ara la destrucció del barri de la Ribera, i tenint present l'excavació arqueològica duta a terme en els últims anys al subsòl de l'antic mercat del Born, amb tota la polèmica que suscità la conservació de les seves restes, amb el ressò mediàtic que tots coneixem, no cal tenir massa imaginació per tal intuir que l'excavació realitzada a l'interior de l'antic mercat del Born té un clar protagonisme en aquest llibre, i especialment en aquest escrit, com de fet així succeeix, tant en el text, com en el material gràfic que l'il·lustra. Fins aquí res a dir, però el problema es planteja en el moment en que veiem com es referencien les diferents il·lustracions d'aquest escrit, i quina és la importància que es dona tant als arqueòlegs com a l'empresa d'arqueologia que duagué a terme aquesta intervenció, i especialment quina és la importància que es dona a la feina realitzada pels professionals de l'arqueologia en general. Però anem per parts.

L'escrit en qüestió comença, i cito textualment: "*Quan, al final de l'any 2001, els arqueòlegs excavaren l'interior de l'edifici del vell mercat del Born, sorgiren les restes d'algunes de les cases que, després de la derrota de Barcelona el 1714 s'enderrocaren per aixecar la Ciutadella. Ja se sabia, per suposat, que allà es trobaria l'empremta d'aquells habitatges. No era possible endevinar, en canvi,*

*que cada edifici i tot el conjunt presentarien un estat de conservació tan extraordinari*". Deixant de banda aquesta darrera afirmació, bastant discutible si tenim present els resultats de la intervenció realitzada anys enrere, a l'espai que avui en dia ocupa l'aparcament soterrani que es troba just davant del mercat del Born, i que abans de l'any 2001 ja s'havien sondejat diferents punts de l'interior del mercat, aquest és l'únic esment que es fa a la presència dels arqueòlegs, totalment anònims, malgrat que a mesura que avancem en l'escrit veurem com les fotografies que l'il·lustren, corresponen a les restes de l'excavació del Born, i totes elles es troben signades pel fotògraf que les realitza. Crec que entre professionals hi ha d'haver un reconeixement mutu de la feina que uns i altres fem i, per tant, em sembla perfecte que totes les fotografies siguin signades per qui les ha fet, que qui redacta el text signi la seva feina, i així es faci constar en els corresponents copyright dels textos i fotografies del llibre, sobta, no obstant, que no es digui qui ha dut a terme la intervenció arqueològica, sense la qual no s'haguessin pogut fer les fotografies que il·lustren aquest escrit, i, personalment, com a arqueòleg, trobo indignant veure com a les pàgines 108-109 es publica la planta general del jaciment del Born, amb tots els detalls de la trama urbanística documentada, així com les diferents estructures associades, canalitzacions, nivells de pavimentació, etc., sense fer cap mena d'esment ni a l'empresa d'arqueologia, ni a la direcció de la intervenció arqueològica, ni als dibuixants del jaciment, cosa que pot fer pensar al lector que aquesta planimetria, i més considerant que tampoc es diu que pogués venir del fons d'algun museu o d'algun arxiu, és obra de qui signa l'escrit, fet que no és així, perquè és la planimetria de l'excavació arqueològica, i en conseqüència, ens porta a plantejar, de qui són els drets d'aquesta planimetria? El fet s'agreuja si tenim present, que si no m'erro, aquesta planimetria en concret, a més, és inèdita fins a la publicació d'aquest escrit, i que a l'inici d'aquest llibre es diu textualment: "*No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per enregistrament o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright*". La pregunta, per tant, és obligada: a qui s'ha de demanar permís per reproduir aquesta planimetria del jaciment del Born? A l'autor d'aquest escrit? A la Generalitat de Catalunya que té el copyright de l'edició? O a qui ha aixecat la planimetria del jaciment, i per tant, als autors reals d'aquesta feina? ■



# El monestir de Santa Maria de Lavaix, Alta Ribagorça

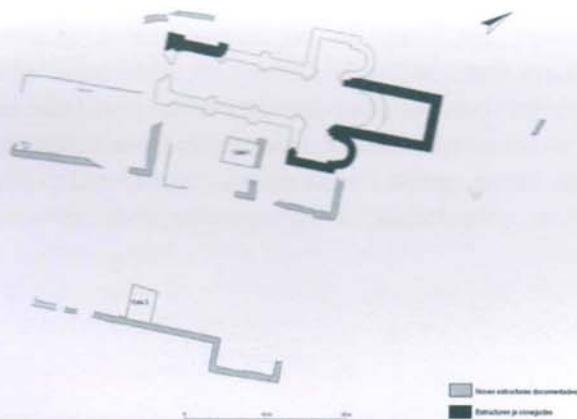
## Primeres intervencions arqueològiques al Monestir de Santa Maria de Lavaix (anys 2003-2005)

Natalia Salazar Ortiz

ArqueoCat SL

El monestir de Santa Maria de Lavaix es troba a la comarca de l'Alta Ribagorça, a la confluència de la Noguera Ribagorçana i d'un afluent seu, la riera Gironella (anteriorment coneguda com riu de Lavaix), a uns 4 km al sud-oest de El Pont de Suert i dins del seu terme municipal, en el lloc conegut com *pagus Souertense*. Una mica més al nord es poden veure les restes del Castell de Lavaix, una de les residències dels barons d'Erill, benefactors del cenobi des del segle XII.

Avui dia, les restes del monestir es troben negades estacionalment per les aigües de l'embassament d'Escales, el qual fou construït als anys 50 del segle XX. Les ruïnes que es conserven pertanyen a la que va ser l'església canònica, apreciand-se al seu voltant restes d'altres dependències monàstiques a nivell de planta (imatge 1).



Imatge 1. Restitució de l'estat actual de la planta general del monestir. Planimetria: ArqueoCat (Ignasi Camps).

Per fer front al context històric d'aquestes restes, hem hagut de recórrer a la documentació escrita i, sobretot gràfica, que encara es conserva en mans de particulars o dispersa per diferents arxius. Gràcies a aquesta valuosa informació ens hem pogut fer una idea prèvia força aproximada de com hauria estat el monestir en l'època del seu màxim esplendor.

Les fonts de les que disposem per conèixer la història del monestir de Santa Maria de Lavaix provenen del que un

dia va ser l'important arxiu del cenobi. Aquest arxiu –creat en bona part entre els segles XI i XII i compostat per un fons de pergamins molt considerable– va patir, tanmateix, les destruccions provocades per les violències a les quals Lavaix va estar sotmès en varies ocasions al llarg de la seva història.

### Apunts històrics

Tot i que la major part de fonts escrites coincideixen tanmateix en assignar al monestir un origen benedictí (segles VIII-IX), els seus antecedents reals podrien remuntar-se a l'Antiguitat Tardana. És molt possible que els seus inicis es puguin trobar –com en altres casos similars– en els grups eremítics que van poblar aquestes contrades. De fet, molt a prop de l'emplaçament del monestir medieval hi trobem una petita cova retallada a la roca que possiblement acomplia funcions d'eremitori. L'agrupació d'aquests elements eremítics donaria lloc al primitiu nucli del cenobi, potser ja en època visigoda tal i com va succeir al veí monestir d'Asan (Aragó).

L'època d'esplendor del monestir de Lavaix arribà, sens dubte, al segle XII, quan la funció de custodiar el patrimoni de Santa Maria va passar a mans dels barons d'Erill, senyors del Pont de Suert fins al segle XVII. Els Erill es van erigir en protectors de Santa Maria. Van impulsar la reedificació de l'església del monestir i l'erecció del claustre annex que esdevingué el seu panteó familiar (1167). A principis del segle XIII, seguint l'evolució general del monacat europeu, Lavaix es convertí en una abadia cistercenca.

El cenobi va patir les incursions i violències de les guerres modernes. Després de la guerra de Successió, el monestir fou abandonat i es convertí en un cau de lladres que van fer malbé una bona part de l'arxiu. Després s'hi va afegir la gent comú, amb la intenció de fer desaparèixer els documents delators dels seus deutes.

L'any 1835 es va produir l'exclaustració del monestir arran de la Desamortització de Mendizabal. Amb tot, els monjos van retornar i no van abandonar definitivament Lavaix fins l'any 1855, quan l'últim abat marxà a Barcelona.

Des del moment del seu abandó, les restes dels edificis del cenobi van patir l'espoliació. Les autoritats de l'època, lluny d'evitar tal destrossa, hi van participar activament, permetent que els despropòsits comesos a Lavaix assolissin el seu punt culminant amb la construcció de l'embassament d'Escales sense que es disposés una



intervenció arqueològica. El mes de juny del 1955, el que quedava de l'antic monestir de Lavaix va quedar negat per les aigües.

### Els treballs arqueològics

L'interès local per Lavaix revifà institucionalment l'any 2002, quan l'Ajuntament de El Pont de Suert ens contactà per fer-nos l'encàrrec de redactar un projecte arqueològic que contemplés la viabilitat de la recuperació preventiva de les restes sota el seu patrocini. Després d'un estudi aprofundit sobre la ubicació i particulars circumstàncies del jaciment varem plantejar la realització d'una sèrie de cales de tanteig per tal de, principalment, delimitar el jaciment. Les cales però, també servirien per veure quin és el potencial arqueològic per sectors. L'acció s'hauria de dur a terme durant algun dels mesos de l'any en que les restes es troben al descobert de les aigües (abril-octubre).

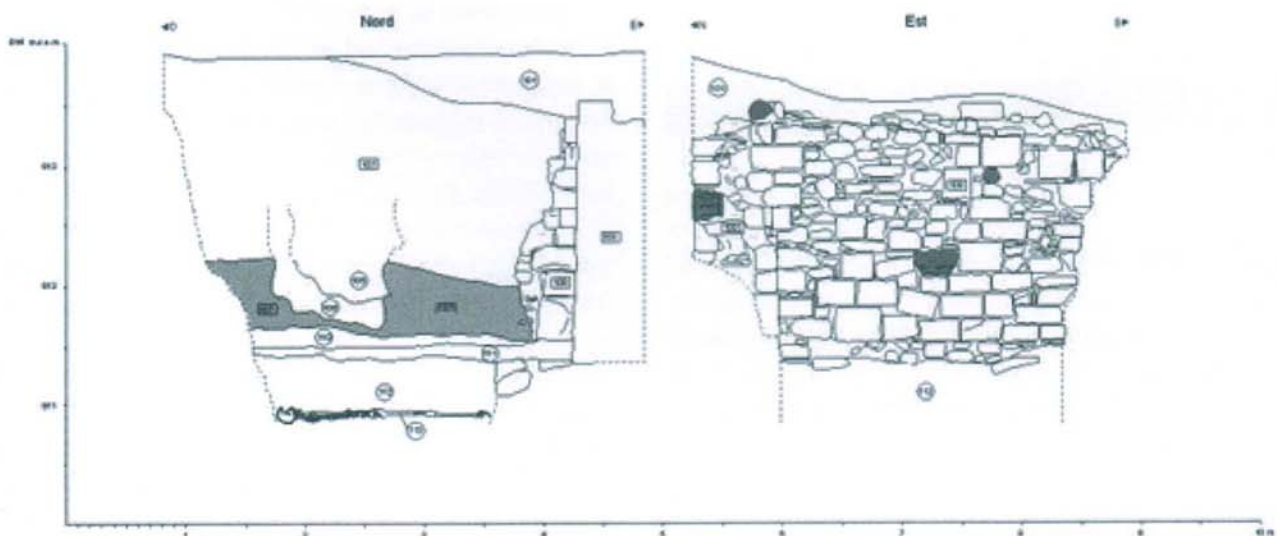
Un cop acabada aquesta primera fase arqueològica, i donats els resultats obtinguts, disposem de prou elements com per començar a plantejar l'excavació en extensió del jaciment per fases de caràcter anual, observant com a principal dificultat la consolidació i restauració de les estructures aparegudes durant les successives campanyes d'excavació.

Els treballs de sondatge arqueològic que hem realitzat al Monestir de Santa Maria de Lavaix entre 2003 i 2005 han consistit sobretot en l'obertura mecànica amb retro-

excavadora de dos grans cales: la primera a la zona del claustre del monestir; la segona a l'àrea del refectori.

A la primera cala hem registrat murs de cronologia baix medieval que presenten una potència conservada de 2 m. Concretament els hem identificat amb el passadís circumdant del claustre del conjunt monàstic donada la localització d'aquests murs al costat sud de l'església, allà on la major part de la bibliografia sobre monestirs cistercencs situa aquesta dependència. Ve a corroborar la nostra teoria el fet d'haver trobat algun capitell a l'enderroc que colmatava aquest sector i la descoberta de les restes òssies d'un individu bastant robust de sexe masculí enterrat a la part interior del sector marcat pels murs citats (imatge 2). Sabem que en aquest claustre s'hi trobava el mausoleu on eren sepultats els membres de la família Erill, dintre del qual destacaven les tombes dels barons Ponç d'Erill i Esmesèn (1197), que van propiciar la construcció del claustre. De moment, no hem trobat cap element relacionat amb les restes d'aquest individu que ens permeti albirar cap hipòtesi sobre la seva identitat, informació que només es podrà esclarir quan aquest àmbit sigui sotmès a una excavació en extensió.

L'anàlisi preliminar dels resultats obtinguts a la segona cala (imatge 3) ens permet afirmar que els igualment potents (més de 3 m) i consistents murs documentats podrien pertànyer a la cuina del cenobi, donat que hem localitzat una obertura al mur oest la funcionalitat de la qual hauria estat la de passaplat cap a l'àmbit contigu. D'una altra banda, a l'estratigrafia localitzada s'ha



Imatge 2. Alçats nord i est de la cala realitzada a la zona del claustre. Planimetria: ArqueoCat (Ignasi Camps).





Imatge 2. Instantània de l'excavació arqueològica a la zona de la cuina del monestir. Foto: ArqueoCat (Natàlia Salazar).

detectat abundant material arqueològic (ceràmica, vidre, metall i macrofauna) de cronologia moderna i baix medieval que amortitzava el paviment de l'estança. Aquest paviment, el qual sembla haver estat compost de rajoles rectangulars de terra cuita i una gruixuda capa de morter de calç, ha aparegut rebenat per l'enderroc de la part superior dels murs. En últim terme, s'han localitzat fragments d'arrebossat dels murs amb restes de pintura mural junt a la banquetta de fonamentació del mur oest de l'àmbit intervingut.

#### **Els capitells de Lavaix**

Abans d'executar aquesta intervenció arqueològica eren tres els capitells conservats pertanyents a Lavaix dels quals es tenia constància física i que es creu devien formar part del claustre en origen. Sabem que aquest claustre comptava amb uns setze capitells gràcies a la Missió de l'institut d'Estudis Catalans que constatà la seva conservació a la casa del farmacèutic del Pont de Suert. Fou el Prof. Manuel Riu qui descobrí més endavant que dos d'aquests capitells havien aparegut al jardí de la casa Junyent d'Esplugues de Llobregat, segons uns clixés fotogràfics que es conserven a l'Arxiu Mas. Un tercer es conserva a l'Església vella del Pont de

Suert. Tots tres exemplars tenen forma troncopiramidal i estan decorats amb motius vegetals típics del repertori romànic tradicional que tenen com a model remot l'estil corinti de la tradició clàssica. La seva austeritat decorativa ha estat vinculada estilísticament amb conjunts escultòrics cistercencs, fet que permetria situar-los cronològicament al segle XIII.

A aquests capitells s'ha vingut a afegir, gràcies a la intervenció arqueològica que hem dut a terme, la troballa de dos capitells nous i dues impostes (imatge 4), aquestes últimes segurament provinents de la nau de l'església, car l'enderroc del qual s'han recollit pertany a aquest sector del jaciment. Un dels capitells i les dues impostes han estat trobats formant part de l'enderroc i van ser recuperats durant el rebaix mecànic de la cala realitzada al claustre. L'altre capítell es descobrí in situ formant part del parament d'un dels murs excavats; sens dubte havia estat reutilitzat com a carreu a l'hora de construir aquesta unitat murària. Les quatre noves peces, que estan decorades amb motius vegetals, geomètrics i figuratius, han estat dipositades a l'Ajuntament del Pont de Suert i el seu estudi i documentació està en procés de realització.





Imatge 4. Detall de la decoració d'una de les impostes trobades a la zona del claustre. Foto: ArqueoCat (Natàlia Salazar).

Els resultats de la intervenció arqueològica que hem executat ens porten a concloure que l'envergadura de les restes que encara es conserven del Monestir de Santa Maria de Lavaix és prou important, fent del cenobi un jaciment de grans possibilitats arqueològiques. Les restes arquitectòniques conserven, com hem vist, una alçada aproximada de 3m. L'actuació realitzada també ens ha permès valorar sobre el terreny com afecten les crescudes de l'embassament d'Escales tant al jaciment com als treballs arqueològics.

Davant de la manca de viabilitat econòmica que paralitza el projecte local de construir una resclosa que salvi definitivament les restes de Lavaix de les crescudes de l'embassament d'Escales, creiem que la nostra proposta d'actuació podria ser una alternativa a considerar. Aquesta rau, una vegada vistes les rellevants possibilitats arqueològiques del jaciment, en què les intervencions futures siguin de caire extensiu i per àmbits o sectors, tenint en compte que mentre subsisteixin les dificultats hidrogràfiques representades per l'embassament, les àrees intervingudes haurien de ser esgotades arqueològicament una vegada obertes, incloent-hi la seva consolidació, en una sola campanya davant d'ineludible i, esperem, momentània obligació, de tornar a tapar les restes ■

#### Bibliografia

**ADELL, J. A.; BOIX, J.; MACIÀ, M. (1996):** "Santa Maria de Lavaix", *Catalunya Romànica*, dirigida per PLADEVALL I FONT, Antoni, Fundació Enciclopèdia Catalana, vol. XVI: *La Ribagorça*, Barcelona, pp. 149-160.

**CASIMIRO, J. (2000):** *El monestir de Lavaix. Informe per una actuació*. Informe inèdit presentat a l'Ajuntament del Pont de Suert.

**GARCÍA, M. (2004):** "El Monestir de Santa Maria de Lavaix". *Full informatiu. Butlletí de conservació-restrauració del Grup Tècnic*. Núm. 48, juliol 2004. Barcelona, pp.9-11.

**RIU, M. (1977):** "El monasterio de Santa María de Lavaix o Lavaix", *Homenaje a fray Justo Pérez de Urbel, OSB*, *Studia Silensia IV*, vol. II, Abadía de Silos, pp. 455-482.

**SALES, J (2003):** *Projecte d'intervenció arqueològica al Monestir de Lavaix (Pont de Suert, Alta Ribagorça)*. Inèdit. ArqueoCat S.L., Igualada.



### o de com explicar història de forma dinàmica i atraient mitjançant la reconstrucció històrica



Després d'un llarg període de gestació, l'equip de reconstrucció històrica d'època medieval, *Terra Feudal*, comença a veure la llum al final del túnel. I és que han estat gairebé tres anys de preparació per poder dur a terme aquest ambiciós projecte.

La reconstrucció històrica és una eina de la que disposem, historiadors i arqueòlegs, per poder explicar història. Prové del *reenactment* anglosaxó, treballat des dels anys seixanta, principalment a Gran Bretanya. Es presenta al públic mitjançant la composició d'escenes de la vida quotidiana, expressades per un *speaker*, el qual, no només descriu els esdeveniments que succeeixen, sinó que és l'encarregat de fer entendre, una mica més, el món feudal. D'aquesta manera, s'aconsegueix explicar història a un gran nombre de persones, tot apropat de forma dinàmica i atraient, inclús, arribant a ser interactiva.

Però abans d'aparèixer davant la gent, existeix un procés previ de documentació sobre l'època tractada. La nostra filosofia és no mostrar res que, anteriorment, no s'hagi comprovat històricament. Des de les sabates del camperol més pobre, fins l'espasa del senyor feudal, tots els materials i costums, pertanyen al món medieval. Un cop finalitzada aquesta etapa, s'han de plasmar vestits, armament i tot allò necessari per traslladar l'espectador set-cents anys enrere. Ara entra a escena el treball d'artesans del ferro, del cuir i de la fusta per tal d'aconseguir materials adients per la nostra tasca. La nostra intenció però, és, mitjançant el desenvolupament de l'arqueologia experimental, poder autoabastir-nos. En un futur pròxim, *Terra Feudal*, a més a més de divulgar història, vol actuar com a mecenes per a futures investigacions dels mateixos membres de l'associació, proporcionant mitjans econòmics i d'infraestructura per a dur-les a terme.

Tot això ho podreu veure per vosaltres mateixos el dia 22 d'abril, a Brunyola, un petit poblet a prop de Sta. Coloma de Farners (Girona), on presentem l'equip en societat. Hem preparat una revolta camperola ambientada al segle XIII com a primera representació. També, a principis de juliol, actuarem a l'impressionant castell de Montsoriu, a Arbúcies ■

#### **Núria Rodó i Vicente i Guillermo García Cardete**

Presidenta i Sots-president de Terra Feudal  
terra\_feudal@hotmail.com